



Bon-BOM

2015. április

A Bolyai Önképző Műhely lapja

4. évfolyam 8. szám

KULTÚRPOLITIKA

2. oldal

MENTŐCSÓNÁK

11. oldal

PULITZER

5. oldal

LIZA, A RÓKATÜNDÉR

13. oldal

BATTLE ROYALE

7. oldal

STEPHEN HAWKING

16. oldal

TÖRTÉNETÍRÁS

9. oldal

ELVÁLT APÁK

18. oldal





Miért és hogyan ünnepeljük a kultúrát?

Gondolatok kultúráról és kultúrpolitikáról a költészet napja kapcsán

1964 óta április 11-én, József Attila születésnapján ünnepeljük Magyarországon a költészet napját. Az ilyen ünnepek kapcsán óhatatlanul felmerül bennem, hogy vajon van-e értelme egy kitüntetett napon ünnepelni valamit, ami egyébként – úgy tűnik – az emberek többségének életében nem játszik kiemelten fontos szerepet, sőt leginkább semmilyen szerepet sem. Kik találják ki az ilyen ünnepeket, és miért?

Ami a költészet napját illeti, a kérdés első felére a válasz egyszerű: 1964-ben Magyarországon természetesen csak az akkori kultúrpolitika irányítóinak állt módjában egy ilyen rendezvényt meghirdetni. Vajon miért látta jónak a hatvanas években az Aczél György által vezetett magyar kultúrpolitika, hogy

a dolgozó nép ezen a jó eséllyel szép tavaszi napon a magyar költészet ünneplésével legyen elfoglalva a szocializmus folyamatos építése mellett? A számos ok közül az egyik legfontosabb valószínűleg a meglehetősen didaktikus népművelés céljából fakadt. Ennek kapcsán viszont még ma is felvethető a kérdés, hogy lehet-e egy ilyen attitűdnek létjogosultsága, alapvetően jót tesz-e, vagy csekély haszon mellett többet árt a kultúrának az efféle támogatás?

Amennyiben a kérdést úgy fogalmazzuk meg, hogy akad-e, aki visszasírja az aczéli kultúrpolitikát a hírhedt három T-vel, cenzúrával stb., akkor aligha kapnánk rá igenlő választ. Másfelől viszont, ha összevetjük a kultúra, különösen az ún.

Impresszum

Szerkeszti: Komlósi Réka

Munkatársak: Borsos Bettina, Büki Dániel, Kelemen Luci, Lőrincz Gábor,

Nagy Dániel, Németh Enikő, Rácz Márk, Wágner Gréti

E számunkat szerkesztette: Büki Dániel és Nagy Dániel

Grafikus és tördelő: Büki Dániel

Szerkesztőség: 1148 Budapest, Örs vezér tér 11. fszt. 1.

E-mail: bom@e-nyelv.hu

Honlap (korábbi számokkal): www.bolyaimuhely.hu

Alapítva 2011-ben.

A Bon-BOM című lapot a Médiahatóság 2012 októberében nyilvántartásba vette.

Megjelenik 2015-ben a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

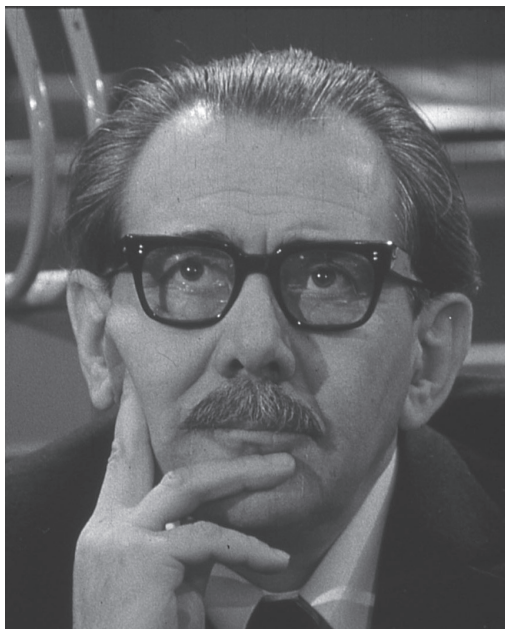
„magas kultúra” (melybe a költészet is tartozik) helyzetét a '60-as, '70-es években és manapság (ez alatt az egész rendszerváltás utáni korszakot értem), akkor könnyen azt tapasztalhatjuk, hogy bizonyos szempontból lényegesen jobb körülmények uralkodtak akkortájt.

Vegyük például a *Szép versek* című sorozatot. Ezek az évenként megjelenő kötetek a kortárs magyar líra legszebb alkotásait közlik a hatvanas évek közepétől kezdve egészen napjainkig. Manapság azonban a kötetek már gyakran fele olyan terjedelműek sincsenek, mint 30-40 éve, a példányszámbeli visszaesésről már nem is beszélve. Az, hogy a rendszerváltás utáni kultúrpolitika már nem támogatta úgy a szépirodalmat, különösen a lírát, sok más mellett azt is eredményezte, hogy ma a kortárs magyar költészet legszebb alkotásai bizony sokkal kevesebb emberhez jutnak el, mint Aczél minisztersége alatt.

Szomorú elismerni, de tény, hogy a diktatúra kultúrpolitikája sokkal szélesebb társadalmi rétegeknek biztosított hozzáférést a kultúrához, alacsonyan tartva például a könyvek, a színház- és koncertjegyek árát. A rendszer természetesen ezt büszkén hirdette is, a létező szocializmus „vívmányának” tartotta, hogy immár a nép széles tömegei is élvezhetik a „magas kultúra” értékeit.

Természetesen ez a felfogás több oldalról is jogosan támadható. Egyrészt felhozható ellene, hogy az árakat mesterségesen szorították le, így – a Kádár-rendszer valamennyi egyéb „jóléti” elemével együtt – hosszabb távon ez is fenntarthatatlan volt. Másrészt sokkal komolyabb elvi probléma, hogy az aczéli kultúrpolitika nyilvánvaló, ám korántsem szükségszerű preferenciákkal rendelkezett, vagyis a kultúrának elsősorban azt a részét támogatta, amit a saját szempontrendszere szerint igényesnek tartott. Noha ez a szempontrendszer valóban nem volt igénytelen – Aczél maga például olyan írók barátságát kereste, mint Illyés Gyula vagy Németh László –, mégis minimum kérdéses, hogy van-e joga egy politikai vezetőnek bele-szólni ilyesmibe – még ha az illető egy olyan, vitathatatlanul nagy műveltségű személy is, mint Aczél volt.

Szabad-e egy kultúrpolitikusnak ráerőltetnie a saját ízlését az emberekre, még ha a legtisztább népnemesítő szándék vezetné is (noha Aczél és társait nyilván nem csak az vezette)? Így feltéve a kérdést, a válasz persze egyértelmű nem, azonban a probléma mégis árnyaltabbnak tűnik ennél. Vélhetően nem sokan sírnák vissza a '60-as, '70-es évek cenzúráját, ám egy mai könyvesbolt polcain végignézve sokszor úgy érezhetjük, az értékes könyvek valósággal



elvesznek a számtalan „könnyedebb mű” között. Szintén aligha kívánná bárki az egykor nagyhatalmú *Sanzonbizottság* újrafelállítását, de nézzük csak meg, kik tűntek fel a régi táncdalfesztiválokon és *Ki mit tud?*-okon, és hozzájuk képest milyen színvonalat képviselnek a ma évente futó jó pár „tehetségkutató” versenyzői.

Persze épp az a demokrácia nehézsége, hogy senki nem végzi el *helyettünk* a válogatást. Mindenkinek magának kell megtalálnia a rázúduló, gyakorlatilag áttekinthetetlen mennyiségű szöveg-, kép-, hang- és egyéb információ-tengerben azokat az elemeket, amelyeket jónak és igényesnek

tart. Ez bár nehéz, de kétségkívül felemelő feladat – nem is lenne semmi probléma, ha kultúra különböző termékei ebben a figyelmünkért folytatott versenyben egyenlő esélyekkel indulnának. Ám lássuk be, ma nagyon sok embernek esélye sincs például versesköteteket vásárolni, hogy eldönthesse, szereti-e a műfajt; és még ha anyagiilag meg is engedheti magának, senki sem ösztönzi rá, hogy megtegye.

Természetesen mindenkinek joga van azt szeretni, amit akar, viszont bárki ítélete csak akkor lehet teljes értékű, ha van ismerete az alternatívákról. Nyilván senkit nem ítélnénk el a kedvenc étele miatt, ám ha kiderülne, hogy az illető soha életében semmi mást nem evett, akkor legfeljebb szánozkodva csóválnánk a fejünket, hogy mi mindent hagyott ki. Azt hiszem, hasonló a helyzet a „magas kultúrával” is: nyilván nem fogadható el, hogy valaki az általa igényesnek tartott műveket a tömegekre erőltesse, de úgy vélem, a kultúrpolitikának igenis feladata, hogy az emberek minél szélesebb rétege számára biztosítsa a *lehetőséget*, hogy megismerjék többek között a költészetben rejlő intellektuális kihívást és fontos emberi értékeket.

Nagy Dániel

Joseph Pulitzer

168 évvel ezelőtt, április 10-én látta meg a napvilágot Joseph Pulitzer magyar származású újságíró, lapkiadó, a híres újságírói kitüntetés névadója. Ennek alkalmából 11 pontban szedtük össze, mi az, amit mindenképpen tudni érdemes róla, miért foglalhatott el kiemelkedő helyet a századfordulón az Egyesült Államok politikai és társadalmi életében.

1. A Pulitzer család Morvországából érkezett, nevük egy ottani helység, Pullitz vagy nemzeti nyelven Pulice falu elnevezését hordozza.

2. Pulitzer 1864-ben hagyta el Magyarországot, hogy huszárként Habsburg Miksa oldalán harcoljon Mexikóban. Az Egyesült Államoknál azonban nem jutott messzebb, végül St. Louis-ban telepedett le, ahol 1878-ban megalapította első lapját, a máig működő *St. Louis Post-Dispatch*.

3. Jelentős szerepet játszott a mai értelemben vett modern tömegsajtó létrejöttében, az úgy nevezett „új hírlapgyártás” (new journalism) módszereinek kidolgozásával és alkalmazásának széleskörűvé tételével.

4. Alapítványán keresztül elsőként tette lehetővé az újságírás egyetemi szintű oktatását a New York-i Columbia Egyetemen.

5. Munkásságának legjelentősebb időszakát a *The World* című lap élén töltötte, melyet jórészt maga írt és szerkesztett, ő határozta meg irányvonalát, illetve személyesen intézte üzleti ügyeit. Ebben a tekintetben ő volt az utolsó tagja annak a 19. századi vonulatnak, melyet az amerikai sajtótörténet csak „személyes újságírás” néven emleget.

6. Szívesen szervezett látványos és kimondottan izgalmas eseményeket. A *The World* egyik ilyen akciója Nellie Bly világkörüli utazása volt. 1889. november 14-én indult el, hogy megkerülje a földet a korra jellemző közlekedési eszközökkel, és lehetőleg döntse meg minden idők világkörüli utazásainak rekordját, beleértve a fiktív Phileas Fogg akkor fantasztikusnak tűnő 80 napos teljesítményét. Nellie utazásról küldött tudósításai folyamatosan az újság címlapjain szerepeltek, New York-ba való visszaérkezésekor pedig sokezeres tömeg fogadta.

7. Pulitzer a politika iránt is érdeklődött, közreműködött az 1876-os és 1880-as elnökválasztási kampányban. Később tagja volt a Demokrata Párt programját kidolgozó bizottságnak, és az Egyesült Államok Kongresszusába is beválasztották, ezzel ő lett az első magyar származású képviselő.



8. Jelentős önállóságra és függetlenségre tett szert, így az amerikai sajtó történetében elsőként cáfolhatta meg azt az eszményt, miszerint a gazdasági siker összeegyeztethetetlen a társadalmi felelősséggel. Ennek jegyében a pártoktól, politikusoktól anyagi támogatást nem kért és nem fogadott el, nem volt megvásárolható vagy megvesztegethető, nem lehetett „elhallgattatni” vagy diktálni neki.

9. Vállalatát beperelte az Egyesült Államok kormánya, miután lapja nyilvánosságra hozta a Panama-csatorna építése körüli pénzügyi visszaéléseket, ennek következtében bíróságon kellett megvédenie a sajtószabadságot.

10. Személyéhez fűződik a máig a legrangosabb publicisztikai elismerések között említendő Pulitzer-díj, melyet először halála után hat évvel, 1917. június 4-én adták át.

11. A sajtó történetében példátlan konkurenciaharcot folytatott (1895–1901 között) William Randolph Hearst későbbi hírhedt sajtócézárral. Harcuk valóságos médiaháborúvá duzzadt, ahol a tömegigények, mindenekelőtt a szenzációéhség maradéktalan kielégítése volt a cél, még akkor is, ha ez az emberi tisztesség és a felelősségteljes hírlapgyártás elfeledéséhez, valamint provokatív nacionalista uszításhoz vezetett. A fékevesztettnek nevezhető újságkiadói tevékenység után Pulitzer végül elismerte, hogy túllőttek a célon, és a két lap közötti ellenségeskedést és egymás nyílt lejáratását be kell szüntetni. Ez végül 1901-ben be is következett, és a *The World* visszatért kiadójának eredeti, progresszív céljaihoz.

Németh Enikő



Intézményesített kegyetlenség

A romantika korában még irányadó eszme volt a gyermeki ártatlanság és a gyermek lelkében rejtőző szennyezetlen tisztaság, azonban a huszadik század borzalmai egyre inkább egy régi gondolathoz való visszatérést eredményeztek: a lélek mélyén rejtőző sötétséghez, gonoszsághoz.

Ennek a gondolatnak az egyik legszembetűnőbb megjelenítése William Golding *A Legyek Ura* című regénye – de a gondolat azóta is foglalkoztatja az irodalmat, és mára már gombamód szaporodnak a könyvek a világtól elzárt gyerekek vagy fiatalok között dúló harcokról.

Ezek a könyvek (mint például Suzanne Collins: *Az éhezők viadala* vagy Takami Kósun: *Battle Royale*) azonban egy lényeges ponton eltérnek Golding gondolatától, hiszen míg Golding a lélek mélyén megbúvó, az ártatlanságot is legyőzni képes vérszomjról, gonoszságról írt, addig a mai művek sokkal jobban hangsúlyozzák a világ szerepét abban, hogy a gyerekekből ilyen formában tör elő az erőszak.

Több ponton nyúlnak vissza a krétai Minótauroszt legendájához, ahol az athéniaknak a krétai király, Minósz kiengesztelésére kilencévente hét fiút és hét lányt kell küldeniük, hogy azok a knószoszi labirintusban a bikafejű torzszülött

áldozatává váljanak. Thészeusz önként jelentkezik a feladatra, és a krétai királylány, Ariadné segítségével végez a szörnnyel, és kiszabadítja a fogságba ejtett athéniakat.

Ahogy Thészeusz fellép a rendszer ellen, és sikeresen felborítja azt, ugyanúgy próbálnak a modern feldolgozások hősei is változtatni valahogy a status quón, és annak ellenére, hogy a történetekben a világ egésze támogatja (vagy legalábbis aktívan nem tesz ellene) a kegyetlen módszereket, ők a „játékba” kerülve megpróbálják felrúgni a szabályokat.

Míg *Az éhezők viadala* a világ, a média és a felnőttek szerepét járja körül egy ilyen brutális rendszerben, addig a *Battle Royale* közelebbről vizsgálja a gyerekek lelki folyamatait, hogy hogyan is reagálnak arra a parancsra, hogy meg kell ölniük mindenkit, majd véres részletekbe menően fejti ki, pontosan hogyan is teljesítik.

Mind a két könyv valahol persze ugyanazt a gondolatot fejtegeti: a mai fiatalság világba vetettségét, a kegyetlen körülményeket, ahol teljesíteniük kell, az Erikson-féle negyedik és ötödik életszakasz kihívásait. A negyedik életszakaszban (6 és 11 éves kor között) találkozik az ember a rutinfeladatokkal, a teljesítményalapú megítéléssel,



ahol versenyezni kényszerül a társaival, az ötödik életszakaszban (12 és 20 év között) pedig az identitás kialakulásával és a világban betöltött szerep körvonalazódásával kell foglalkoznia.

Ugyanúgy, ahogy a mai oktatási rendszernek hangsúlyos része az egymással való versengés, a regények világának is megszokott és megkérdőjelezhetetlen eleme egymás gyilkolása, illetve a legerősebb talpon maradása.

Kósun szereplői a regény első pillanatától az utolsóig küzdenek a gondolattal, hogy részt akarnak-e venni a játékban, vagy sem. A különböző személyiségek különböző választ adnak a kérdésre, de végül mindenki eljut arra a pontra, hogy úgy gondolja, „ha én nem is akarok játszani, biztos lesz valaki, aki majd úgyis fog gyilkolni, úgy-hogy akár én is gyilkolhatnék”.

A leglényegibb pont azonban, hogy míg Golding alkotásában

csak megjelenik az ártatlanság elvesztése fölött tudatosan siránkozó karakter, de sikertelenül próbálja megőrizni a társadalomban ezt az értéket, addig Kósun és Collins is reményteli jövőt jósolnak a saját fiktív társadalmaiknak.

Mind *Az éhezők viadala* Katnisse, mind a *Battle Royale* Nanaharája, annak ellenére, hogy beszennyezi a lelkét a gyilkolással – aminek eredményeképp Katniss lelki ronccsá válik, Nanaharának pedig élete végéig rejtőzködni és menekülnie kell –, végül szembe szállnak a szervezőkkel is, és sikeresen felborítják a rendszert, ami kegyetlenségre kényszerítette őket. Nem saját magukat, hanem a jövő generációit szem előtt tartva, hogy nekik már ne kelljen ezeken keresztülmenniük.

Büki Dániel

Történetírás 1945–1990 között

A 20. század két vesztes világháborút és egy szabadságharcot hozott országunk számára. Mindez a magyar történetírásra is kihatott. Nemcsak az ország vált romhalmazzá 1945-ben, hanem az egyetemek és a Teleki Pál Tudományos Intézet is. Az MTA csak nehezen szedte össze magát: sokan meghaltak vagy külföldre menekültek, vagy kizárták őket, és a *Századok* folyóirat sem jelenhetett meg évekig. Közben kezdett vette a generációváltás: a fiatal Kosáry Domokos lett a Teleki Intézet vezetője, Berlász Jenő vette át a *Századokat*, amihez Szekfű Gyula adta meg az alaphangot „Valahol utat veszítettünk” cikksorozatával.

A demokratikus szelek felfrisítették a léghört: azoknak a tendenciáknak kedveztek, melyek ugyan korábban is jelen voltak a történetírásban, de kevesebb érdeklődést mutattak irántuk. Ilyen volt például a Duna-völgyi népek történelmi közössége. Megkezdődött Kossuth Lajos összes munkáinak kritikai kiadása, így az *Országgyűlési Tudósításoké* is. Számos tanulmánygyűjtemény jelent meg: Mérei Gyula monográfiája a magyar mezőgazdaság helyzetéről, Ember Győző az 1848-os parasztmozgalmakról értekezett,

Szabó István pedig a szabadság fővárosáról, Debrecenről szerkesztett kötetet. Számos más olyan cikk láthatott napvilágot, ami a forradalom és szabadságharc addig alig érintett kérdéseit vizsgálta.

Közben zajlott a kommunista hatalomátvétel, ami természetesen minden folyamatra rányomta a bélyegét. Az MKP célja éppen az volt, hogy az 1848–49-es eseményeket marxista szellemben elemezzék – egy nemesek vezette polgári forradalomként –, ugyanakkor éles bírálattal fogadtak minden más fel fogást. Még le sem telt a centenáriumi esztendő, amikor bekövetkezett a fordulat éve. Hajnal Istvánt nyugdíjba küldték, Váczy Pétert is korlátozták munkájában, Szekfű Gyula sem taníthatott. Átszervezték az MTA-t, megszüntették a TPTI-et, helyette megalakult a Történettudományi Intézet. Új, fiatalabb, baloldali szemléletű garnitúra érkezett: Andics Erzsébet, Gerőné Fazekas Erzsébet, Mód Aladár, Molnár Erik, Nemes Dezső és Varga Jenő.

Az egyetemeken kutatómunkássága háttérbe szorult, helyettük az MTA különféle kutatóintézetei kerültek az előtérbe. Az egyetemi tanzsékek bizonyos értelemben máig tartó jelentős hátrányba kerültek.



Közben a tudományos minősítések hierarchiáját is új alapokra helyezték, itt is átvéve a szovjet mintát: tudományok kandidátusa, doktora, majd akadémiai levelező és rendes tag. Megszüntették az egyetemi doktorátust és a magántanári habilitálás intézményét is. Az egyetemek másodrangú szerepet kaptak csupán, fő feladatuk csak az oktatás lett.

Mindenütt megjelent a marxista történelemfelfogás, valamint a történelmi materializmus. Az új, kiforratlan szemléletet gyakorlatilag a hallgató és az oktató majdnem egyszerre sajátította el. Előkerültek az osztályharc jegyében a kibékíthetetlen ellentétek a munkásság és nemesség között, mely a marxizmus szerint végigvonul a történelmen. Tekintélyelvű rendszer alakult ki itt is, Marx, Engels, Lenin és Sztálin munkái, írásai váltak fontossá, de meghatározóak

voltak Révai József tanulmányai is. Ezek sokáig kanonizált szövegek maradtak, minden tekintetben hozzájuk kellett igazodni.

Nem az volt a fő gond, hogy egy-egy megszülető történelmi munkában „klasszikus idézetek” voltak, hanem az, hogy nagyon gyakran a szakszerűséget nélkülöző munkák is megjelentek. Sok esetben nyakatekert, a történelmi valóságon erőszakot elkövető koncepciók születtek, egyes kérdéseket túldimenzionáltak, másokat pedig háttérbe szorítottak vagy elhallgattak.

Ugyanakkor hozzáférhetővé váltak a miniszterelnökök magánlevelezései is, aminek köszönhetően jelentős mértékben szélesedett a kutatás lehetősége, bár a rendszer jóvoltából nem mindenki számára.

Rácz Márk



Mérei Gyula, Ember Győző, Szabó István

Kalandozások a filmtörténetben: Mentőcsónak

Kombináljuk picit áprilisi témáinkat, és vizsgáljuk meg, hogyan változik az emberi viselkedés extrém, izolált helyzetekről szóló filmekben. Ahogy Golding fiúgyerekeinél is látható, egy erősen megváltozott társadalmi szituáció során a Csányi által felvázolt, berögzült normák és értékrendszerek felborulnak, átalakulnak. Ha a hőst élve eltemetik, egy óceán kellős közepén találja magát vagy egy kijárat nélküli helyiségbe kerül, a szemlélő mozilátogató „elnézi neki”, ha nem követ bizonyos általánosan elfogadott viselkedési normákat: ha a túlélés a cél, gyakran nincs választási lehetőség az eszközök között.

A filmesek rengeteg képi hatással tudnak élni a szűk terek bemutatásakor, gondoljunk csak arra, milyen ügyesen épít erre például a *Tizenkét dühös ember* – az esküdtek közti vita és érvelési folyamat sokat veszítene erejéből, ha végig nagytotálban és nem egy füllesztően meleg szobában játszódna.

A feszültségteremtés egyik legnagyobb mestere Alfred Hitchcock volt, nem egy filmjében éppen azzal kísérletezett, hogy mennyire tud átalakulni az emberi viselkedéskomplexum azáltal, hogy a szereplők nem mindennapi helyzetbe kerülnek. Több filmjében is szerepel a teljesen izolált, szinte szín-

padra ácsingózó beállítás: legyen az *A kötél* egyetlen lakásban lejátszódó cselekménye, vagy a *Hátsó ablak*, ahol a főhős egy tolószékben ülve figyel a szemközti házban lejátszódó gyilkosságot. Hasonló alapon nyugszik a *Mentőcsónak* című, 1944-es filmje is.

1944-ben járunk tehát, és a cselekmény sem távolodik el túlságosan a készítés évétől. Zajlik a második világháború, valahol az Atlanti-óceánon egy brit kereskedőhajó elsüllyed, miután végzetes csatát vívott egy német tengeralattjáróval. Az angolszász utasokból maroknyian fel tudnak kapaszkodni egy mentőcsónakra, majd komoly feszültséget okoz a különböző háttérrel rendelkező túlélők között, amikor kihúznak egy német tengerészt is a habokból. A forgatókönyv alapjait az a John Steinbeck nevű amerikai író jegyezte, aki főbb műveiben (*Érik a gyümölcs, Édentől keletre, Egerek és emberek*) éppen a társadalmi normák és változások folyamatait mutatja be.

Az ekkor már hatodik éve dúló háborúban előfordultak megkeseredett, pesszimista hangvételű attitűdök, az ellenséges oldal propagandisztikus befeketítése pedig mindkét félnél jelen volt, ezek az ívek a filmben is megjelennek.



A kimerültség, étlen-szomjan zötykölődés és kilátástalanság által letargikussá váló karakterek dialógusaiban olyan, a patriotizmussal ellentétes kijelentések is elhangzanak, melyek a kortárs nézőkre sokkoló, felháborító hatással lehetnek.

A fő bonyodalmat a szintén a mentőcsónakban utazó német tiszt szolgáltatja, akiről a többi szereplő csak hosszú napok elteltével tudja meg, hogy valójában az őket elsüllyesztő tengeralattjáró kapitánya. Több kritika is érte a filmet, mert a vád szerint kedvező szemszögből mutatta be az akkor ellenségesnek számító német oldalt. A vádaskodást ellenzők ideológiai fényt derítenek a történetre, eszerint éppen az angolszász túlélők állandó kakaskodása biztosítja a lehetőséget a német kapitánynak, hogy mindannyiukat átverve a vesztébe irányítsa a többséget. A filmbeli paradoxont átvitt értelemben a valós háborús helyzetre adaptálták, és egy másfajta propa-

gandát éreztek a film mögött: a tengelyhatalmak legyőzéséhez együttműködő, a közös célért küzdő szövetségesek szükségese.

A német kapitány esetén túl több ideológiai vonatkozású gondolat is felmerül, például hogyan próbálják a szereplők az adott körülmények és háttértudás felhasználásával kezelni a különböző szituációkat: rangsor és szerepkör felállítása; egy zárt közösség döntési szabadsága – illetve kényszere – más emberek élete felett; az öngyilkossághoz való jog; az egyének szerepe egy extrém helyzetben, ahol mindenkire szükség van; a gazdasági-társadalmi csoportok közötti különbségek. Ezen túl megjelenik a rasszizmus, az übermensch-kérdés és a férfi-női viszonyok kitárgyalása is. Egyetlen kis incidens szedett-vedett résztevőin keresztül tehát a film rengeteg aktuális társadalmi és ideológiai kérdést képes felvetni és valamelyest körüljárni.

Lőrincz Gábor

Liza, a rókatündér

Február 15-én került a mozikba Ujj Mészáros Károly nagyszabású filmalkotása, a *Liza, a rókatündér*. A kritikusoktól kapott hideget-meleget, és így történt ez a BOM egyik kötetlen beszélgetésekre szakosodott Facebook-csoportjában is. Borsos Betti és Büki Dani vitatták meg hozzászólásokban a filmet, így most egyoldalú kritika helyett ezt a beszélgetést közöljük. A műfaj tehát kötetlen, párbeszédes formájú, a vélemények pedig személyesek.

Büki Dani: Én láttam már rossz filmeket, sőt, többször is előfordult, hogy pénzt adtam értük, és mozi-ban néztem meg. Olyankor úgy voltam vele, tudtam, mire vállalkoztam, mire számíhattam. Amikor viszont mindenki ajánl egy filmet, és biztat, hogy ne higgyek a negatív kritikának, mert tényleg nem lesz erőltetett a film, és vicces lesz meg minden, akkor utána nagyon rossz érzés ülni a moziban és hallgatni Reviczky kínos poénjait, amiktől már rosszul érzem magam. Aki mondta, hogy jó film a *Liza*, kérlek, mondjatok valamit, mert én nem értem, hogy ez hogyan jobb vagy mitől több mint bármelyik erőltetett unalmas magyar vígjáték.

Borsos Betti: Sajnálom, hogy nem jött be. Gondolom, van egy stílusa, ami vagy nagyon tetszik,

vagy nem, és nekem tetszett. Egyáltalán nem éreztem azt, hogy nem tudják, mit csinálnak. Szerintem a stílusa lett kicsit „animés”, ami jogosan komolytalannak hathat, túljátszottnak és értelmetlennek, ha amúgy nem jön be az a világ. Nem tudom, szubjektív.

BD: Szerintem egyszerűen nem működik jól az egész, mert csak ilyen *Amélie*-utánzat akar lenni, ami megrekedt az *Üvegtigris* és a *Valami Amerika* poénjainak a szintjén, és felönti az egészet a japán kultúrával.

Szerintem egyenes folytatása az Andy Vajna-féle „nyomjuk a hollywoodi típusú filmeket magyar büdzsével és magyar szakértéssel” hozzáállásnak. És én azt hittem, hogy ez már tényleg nem lesz olyan, és végre szakít ezzel.

BB: Szerintem a Hollywood-majmoláson túlmegy, mégpedig a látványvilággal és az alternatív hatvanas évekkel. A szerelmi történet nyilvánvalóan klisé, de jól kivitelezett, amire eddig egyetlen Hollywood-majmoló vígjáték sem volt képes, plusz vannak benne számítógépes trükkök, ami megint csak vagy nem volt, vagy nagyon gagyi volt eddig.

Igazad van abban, hogy csomó kulturális elemet csak összeollóz, de nem mindegy, hogy hogyan teszi. Míg a *Valami Amerika* csak is-



mán át akarja emelni az amerikai popkultúrát a magyar valóságba, addig a *Liza* egymás mellé állít nagyon különböző elemeket, úgy, hogy megférjenek egymás mellett. Felbukkannak magyar jellegzetességek is, és valahogy a fiktív világban együtt vannak a japán és a magyar kulturális elemek.

Szerintem összességében ez a film útkeresés, hogy legyen valami iránya a magyar popkultúrának, ami nem egyszerű majmolás, hanem inkább összerak egy puzzle-t, ami még mindig nem a tökéletes megoldás, de sokkal jobb, mint az előbbi.

BD: A klisészerű szerelmi történet működővé tételében én a színészi játékot látom a legnagyobb hozzáadott értéknek. A számítógépes trükköket nem értem, hogy nem volt gagyi, nagyon gagyi volt, egyszerűen még mindig nem ért hozzá a magyar filmgyártás eléggé.

A *Liza* egymás mellé állít különböző kulturális elemeket, de teszi ezt olyan katyvaszban, hogy úgy néz ki, mint egy korai kétezres évekbeli internetes fórumozó, aki olyanokat ír magáról, hogy „tök random vagyok”, és mindig nevet azon, ha valami hagyományos asszociációkkal a témához nem kötődő dolgot tud behozni, mert azt hiszi, hogy ez önmagában vicces. Nem az.

A jó eklektikus fantázia-világokban ízléssel és nagy műgonddal vannak kiválogatva az

összetevők, és nem marketing-döntések alapján, hogy a japán kultúra az még mindig menő a 18–35-ösök körében, ezért jó lenne ilyesmi filmet csinálni, aztán nagyjából beledobáljuk a sok összetevőt, aztán lesz, ami lesz.

A film valóban útkeresés, és utat szeretne találni a magyar popkultúrának. A magyar popkultúrával az a baj, hogy soha nem volt se útja, se értéke, és nem is célja, hogy legyen. A magyar kultúra nem populáris (csak nagy ritkán), többnyire mecénások vagy állami támogatás segítségével képes minőségi művészi terméket létrehozni. Amerikában a piacon esélyes filmek nem állami támogatást kapnak, hanem produceri megfilmstúdiói támogatást, mert az tőkés rendszer.

Még egy kérdés: miről szólt a *Liza*? Volt valami üzenete? Volt valami releváns probléma, amivel foglalkozott?

BB: Kell, hogy legyen releváns gondolata? Besokalltam a kismagyar valóság típusú filmekről, és úgy érzem, ezzel még sokan így vannak. Nem azt mondom, hogy a *Liza* a legjobb út, de végre valami más. Az eladhatóságot sem tartom hátránynak, és a popularizálódást sem értékcsökkentőnek.

BD: Nem kell feltétlenül magyar valóságos gondolatnak lenni benne, de lehetne legalább valami népmesei szintű, amit megpróbált



ugyan belerakni a végébe, de egyszerűen nem tudta elhithetni velem.

Szerintem a művészetnek mindenképpen hordoznia kell egy üzenetet, egy gondolatot, egy értéket, mert attól lesz benne lélek, hogy az alkotóban ég a vágy, hogy kifejezze az üzenetét, és szeretettel, odafigyeléssel és gonddal csinálja, nem enged ki rosszat a kezei közül. Amikor ez nincs, olyankor születik a rossz minőségű alkotás

BB: Ez így van, de nem mindenbe kell filozófiai tartalmat belevinni. Ez egyszerű történet arról, hogy egy lány szerencsétlen a szerelemben, mert naiv, és nem veszi észre, hogy ki az, aki valójában szereti, de végül rájön, és egymásra találhatnak.

Amúgy ahogy látom, az elvárásaink különböztek a film felé, és a te nézőpontodból jogos, hogy mászt vártál, és abból a szemszögből nézve gagyí. Én csak vígjátékot vártam, amin tudok nevetni, és valami mászt hoz, mint az eddigi próbálkozások, mert alapjáraton nagyon utálok a magyar vígjátékokat. De ki tudja, a *Magyar vándort* például szerettem, anno az összes poént fejből idéztük a barátnőmmel, pedig a kritikák szerint nagyon gyatra film.

Akit esetleg a teljes beszélgetés érdekel, annak egy szerkesztett változatát megtalálja a BOM holnapján!



„Bár nekünk, emberi lényeknek fizikai korlátaink vannak, szellemünk szabadon bejárhatja az egész világmindenséget.”

Gondolatok A mindenség elméletéről

Az idézet magától Stephen Hawkingtól származik, a kiemelkedő angol fizikustól, apától, egy embertől, aki 21 éves kora óta egy gyógyíthatatlan betegséggel él együtt. Egy olyan embertől, aki nemcsak szakmai sikereket ért el, de tömegek számára tette érthetővé az őt foglalkoztató, világegyetemről szóló elméleteit, de ami talán még ennél is fontosabb: reményt adott számtalan embernek, példát mutatott és a mai napig mutat arra, hogy nincs lehetetlen. „Amíg van élet, van remény.” – mondta egyszer.

Az 1942. január 8-án született Stephen Hawking most 73 éves, és habár még nem írta meg hivatalos életrajzát, már két életrajzi film is készült életéről. Az egyik 2004-ben a BBC által készített tévéfilm, a *Hawking*, Benedict Cumberbatch főszereplésével; a másik pedig a 2014-ben készült *A mindenség elmélete*, amelyben a tudóst Eddie Redmayne játssza. Ez utóbbinak forgatókönyve Hawking első felesége, Jane Hawking életrajzi könyve alapján készült (*Utazás a végtelemben: Életem Stephennel*).

Az első gondolatok, amelyek eszembe jutottak *A mindenség*

elméletéről: felkavaró, hullámszó, igazi. A történet során egymást követik a szívszorító és vidám, olykor humoros jelenetek, bár nyilvánvalóan inkább a megható pillanatok vannak túlsúlyban. A film homályos képsorozattal indul, amelyben egy palota hatalmas termét látjuk, Hawkingot és családját, ami a végén újra felbukkan, keretbe foglalva a történetet. (A jelenet egyébként Anglia királynőjével való személyes találkozásáról szól.) Vidám életkép következik, melyben a fiatal Stephen és barátja kerékpárral róják Cambridge utcáit, egy házi buliba készülve. Itt ismerkedik meg majdani feleségével, Jane-nel, akit már az első találkozásnál lenyűgöz a tipikusan tudós kinézetű, kissé elvont fiú. A történet előrehaladtával folyamatosan jelentkeznek a betegség tünetei, mialatt ő egyre közelebbi kapcsolatba kerül Jane-nel.

Az első és talán leginkább meghatározó momentum motoros neuronbetegségének diagnosztizálása, amikor is mindössze két évet jósoltak neki. A betegség eleinte természetesen elkésértette a fizikust, és hogy ne okozzon fájdalmat, kerülni kezdte Jane-t, a lány azonban

nem tágitott mellőle, és elfogadta a helyzetet. Az elfogadás mozzanata abban a jelenetben fogalmazódik meg legtisztábban, amikor Jane leveszi és megtörli Stephen szemüvegét. Ez a jelenet egyébként a vége felé is megjelenik, amikor a királynő meglátogatása előtt Jane újra találkozik Stephennel – itt azonban kettejük szerelmének és közös küzdelmének a lezárását jelzi.

A történetben három szál fut: tudományos pályafutása és munkássága, Jane-nel való szerelmének fejlődése és fizikai állapotának fokozatos romlása, amelyből az első jóval kevesebb szerepet kap. Az elmélkedések, illetve azok néhol részletesebb kifejtése ugyan párhuzamosan halad a másik két

szállal, mégsem kap akkora szerepet. Ez nagyrészt annak tudható be, hogy a forgatókönyv Jane Hawking életrajzi könyve alapján, ezáltal az ő szemszögéből készült.

A folyamatos küzdelem mellett azért felcsillannak a családi idill képei, a mosolygós arcok, a barátok szeretete, és néha a humor is belopja magát a filmbe. Habár sokszor csavargatja a nézők szívét Hawking életének története, egy pillanatig sem érezhető, hogy ebben az emberben megfordult volna a feladás gondolata. Ez pedig még hitelesebbé teszi a mottót, hogy küzdeni igenis érdemes.

Wágner Gréti





És az elváltak gyerekeivel mi lesz? *Kaiser László: Elvált apák Magyarországon*

Be kell ismernem, kicsit tanács-talan voltam, ahogy e cikk bevezetőjét és felépítését próbáltam kitálcálni. Nem kis kihívás laikusként írni egy komplex szociológiai témáról, pontosabban arról, ahogyan egy másik laikus feldolgozta azt – különösen akkor, ha a kérdés személyesen is érint. Cipőtalppal a kezemben próbálom meggyőzni a susztert arról, hogy maradjon a kaptafánál. Tartsatok velem, ha tudni szeretnétek, mi történik akkor, ha egy költő-író-szerkesztő ír rövid könyvecskét az elvált apák helyzetéről Magyarországon. Sajnos nem sok jó.

A 2013-ban megjelent könyv alcíme „Béke és háború – helyzetjelentések, vallomások”; felépítése pedig ebből adódóan meglehetősen furcsa. Szerzője, Kaiser László is kísérletként, pontosabban sokszoros kísérletként hivatkozik rá előszavában. A kötet első harmadában megpróbál egy elméleti, szociológiai háttérrel adni a hazai házassági „csatatérnek”, „háborús frontnak”, mindezt személyes véleményekkel és vargabetűkkel megtűzdelve: a Központi Statisztikai Hivatal statisztikái mellett irodalmi kitekintések és az alkoholnak szentelt fejezetek szegélyezik ingoványos útját.

A vallomásokat – mivel az interjú-, illetve párbeszédese formátum helyett rövid monológok lejegyzését választotta a szerző – ezután két blokkban olvashatjuk: béke és háború. Előbbi a sikeres válás utáni családmodelleket, utóbbi a katasztrófákat mutatja be röviden, szigorúan az apa szemszögéből, aki óhatatlanul kívülállóként szemléli az eseményeket.

Nem azt akarom mondani, hogy ez a leosztás mindig helyes vagy kifizetődő – olvastam a *Kramer kontra Kramert*, találok szörnyű anyákkal. Ettől még fenntartom, hogy a szociológiai és megannyi egyéb szempontból oly kényes szituációt veszélyes lehet ennyire egyoldalúan bemutatni. Persze őszintétlenség lenne, ha eltekintnék a személyes érintettségemtől – hiszen voltaképpen ez a kulcsa annak, hogy laikusként indokoltnak érzem Kaiser kísérletének elítélését.

Elvált szülők gyerekei vagyok magam is, egy nem túl szerencsés apa-fiú kapcsolat elszenvedője. A könyv olvasása közben pedig egyre csak az járt az eszemben, hogy akár az én apám is megjelenhetett volna a kötetben, elsírva megannyi vélt vagy valós bánatát, egy pillanatra sem gondolkodva el azon, hogy talán valamit ő is rossz-



szul csinált, és semmiféle ellensúly nem szerepelne mellette. Engem, édesanyámat és a többieket ki kérdezne meg?

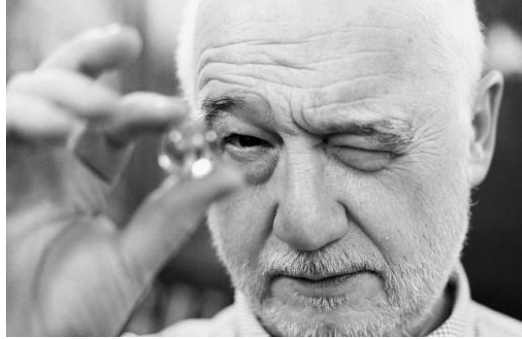
Még ha ez önmagában nem is lenne elég, a könyv szociológiai-statisztikai, sőt, bárhogy is fáj ki mondanom, irodalmi szempontból sem üti meg a mércét. A KSH néhány gyöngyszemére és egy-két, a témával foglalkozó tanulmányra való hivatkozás nem tesz valakit szaktekintélyvé, vad állásfoglalások és irodalmi párhuzamok megemlítése pedig nem tesz egy ilyen kis kötetet (132 A5-ös oldalról beszélünk) releváns írássá a témában.

A vallomások irodalmisága pedig, nos, hiányzik. Természetesen érthető az interjúalanyok néha meglehetősen pongyola megfogalmazásainak többé-kevésbé pontos visszaadása, a realizmusra és a hitelességre való törekvés miatt, de sajnós egyszerű emberek egyszerű nyilatkozatait bonyolult sorsokról nem tudnak megfelelően

alátámasztani egy ilyen kurtán-furcsán felépített könyvecskét.

Innentől kezdve pedig semmilyen szempontból – sem fiatal leendő-kezdő értelmiségiként, sem újságírópalántaként – nem tudom úgy érezni, hogy ez a könyv kiegyensúlyozott vagy akár csak releváns képet nyújt az elvált szülők vagy legalább az elvált apák helyzetéről. Amikor egy családról beszélünk, legyen az bármilyen csonka, felelőtlenség csupán egyetlen szereplő nézőpontját hangsúlyozni. A vallo-másokat felvezető rövid fejezetben, melyben a szerző a metodológiáról ír, ennek indokairól nem esik szó. Csupán a bevezetőhöz tudok fordulni útmutatásért: „ez a könyv nem az eleve válasra, bukásra ítélt kapcsolatokkal akar foglalkozni”. De ki mondja meg, melyik tartozik ebbe a kategóriába, és melyik nem...?

Kelemen Laci



NÁDASDY ÁDÁM ARS POETICA

A vattacukoráros, az csinál ilyet:
a hurkapálcáját a teljesen üres,
kissé ütődött, forgó üstbe tartja,
és vár. Remél. Összeszorul mindene,
hogy sikerüljön az, ami szokott.
A pálcá végén egyszercsak megtapad
egy szál a semmiből, tágrameredt
szemmel nézik a gyerekek, aztán még egy,
el lehet kezdeni forgatni finoman,
jön már a többi szál, helyet keres,
hogy hol tapadhatna a már meglevőkhöz –
kicsit lazít a vattacukros ember,
dúdol egy keveset, lábat vált, fölnez,
egyre nagyobb a gombolyag, ő dönti el,
most már, hogy mit akar, hogy hosszúkását,
vagy lapos-széleset; a gyerekek
arcán előmlik a vigyor, megszületett
a semmiből az édes, fagyott levegő.

Nem mindig van ez így: néha csak áll,
koncentrálva, a vattacukros ember,
nyújtja a hurkapálcát az edénybe,
tuszkolja is kicsit, remegteti,
de semmi. Zörögve szalad az üst,
a horpadásain meg-megcsillan
a fény. A gyerekek egymásra néznek,
ő meg csak rágja a bajuszát.